

Důvody rozpadu státně socialistického systému a současné předpoklady systémové změny

Klíčovou historickou událostí první poloviny dvacátého století bylo bezpochyby vítězství říjnové revoluce v Rusku roku 1917. Díky ní se dvacáté století stalo stoletím různých forem a variant pokusů o socialistickou přeměnu společnosti, jak o nich hovoří „Manifest komunistické strany“. Nalézáme zde například „feudální socialismus“, a to jak v podobě inspirované křesťanským asketismem a znovu oživané každodenní životní praxí mnichů ve středověkých kláštorech. Nebo kupříkladu v mnohem revolučnější sociálně politické formě tak zvané „teologie revoluce“, která se rozvíjela především v zemích Latinské Ameriky. V tomto období se rozvíjel i tak zvaný „konzervativní neboli buržoazní socialismus“ ve formě fungujících struktur a mechanismů zmírňujících sociální dopady systému kapitalistického hospodářství, které našly vyjádření v systému sociálně tržního hospodářství a buržoazního – národně či nadnárodně státního, do organizačního uspořádání hospodářské a politické integrace v Evropské unii zabudovaného – sociálního státu. Sociálně politický vývoj v rozvojových afrických nebo arabských státech nabídl zvláště v období po skončení druhé světové války – přesněji po roce 1960 – široké spektrum „arabského“ či „afrického“ socialismu neboli, jak praví Komunistický manifest, socialismu „maloburžoazního“.¹

Vítězství proletářské revoluce v Rusku inspirovalo zároveň zrození socialistického projektu, jenž se jako ke svému ideově teoretickému východisku obracel k socialismu revolučně kritickému a vědeckému, s vizí společnosti reálně prakticky uskutečňující revoluční sociálně historickou úlohu proletariátu, spočívající v překonání veškeré staré sociálně ekonomické a třídně sociální dělby práce – neboli překonávající jakýkoli systém soukromého vlastnictví, ať se už jedná o soukromé vlastnictví vykořisťovatelské nebo nevykořisťovatelské –, čímž tato revolučně dějnotvorná aktivita klade revoluci proletářskou, socialistickou jako revoluci sociální, v níž proletariát neguje své vlastní třídní panství a ruší tím i jakékoli třídní panství vůbec, takže namísto staré buržoazní společnosti s jejími třídami a třídními protiklady nastoupí sdružení, v němž je svobodný rozvoj každého jednotlivce podmínkou svobodného rozvoje všech a lidé tak přestávají být „průměrnými třídními individui“.²

Následný historický vývoj ovšem ukázal, že reálně existující předlistopadový socialismus byl socialismem ve stalinském vymodelování, a proto tak zvaný „marxismus-leninismus“, jenž byl jeho oficiální státní ideologií, měl s autentickými názory Marxe, Engelse a Lenina, přestože je neustále skloňoval ve všech pádech, poměrně málo společného. Podstatou stalinského pojetí dialektiky je absolutizace protikladnosti a boje protikladů, jež formálně logicky popírá moment jejich jednoty, kterou pojmově uchopuje ve formě nevývojové, přímé a bezprostřední totožnosti. Zostřování třídního boje bylo podle Stalinova pojetí přímo úměrné úspěchům při výstavbě socialismu; vítězství socialismu a dělnické třídy = likvidace kapitalismu a kapitalistů; socialistické společenské vlastnictví = formálně právnímu aktu vyvlastnění kapitalistických vykořisťovatelů, zestátnění a združstevnění výrobních prostředků. Nevývojové myšlení, aplikující formálně logické schéma abstraktní rozdílnosti a protikladnosti (v souladu se vzorcem: socialismus = ne kapitalismus, abstraktní negace kapitalismu), tak zploštilo a z vulgarizovalo původní Marxův koncept překonání staré společenské dělby práce. Na konci třicátých let prohlásil Stalin, že v Sovětském svazu vzniklý ekonomický a politický systém je socialismus. Formuloval tak logický princip stalinismu: bezprostřední ztotožnění existujícího a skutečného, přímé ztotožnění bezprostředně daného se zpředmětněním socialistického ideálu, v němž se socialismus chápe jako nevývojová

podstata. Lze doložit, že ve stalinismu dochází k vývoji socialismu od vědecké teorie k mýtu, mytologii, a proto jej můžeme vymezit jako sociálně mytologickou ideologii třídy reálněsocialistického řídicího aparátu.³

Zdá se nám, že není obtížné porozumět tomu, že rozkladem, rozpadem a zhroucením vlastnické a mocenské struktury socialismu předlistopadového typu (jehož koncentrovaným výrazem se stal rozpad a zánik Sovětského svazu), které se stalo hlavní, klíčovou a rozhodující historickou událostí konce dvacátého století a přelomu dvacátého století se stoletím jedenadvacátým, byl uveden do chodu proces zpětného sociálně ekonomického i sociálně politického vývoje, v jehož konkrétně historickém rámci došlo po zániku „systému totalitní komunistické diktatury“ k rozklížení a oslabení i „švédského demokratického socialismu“ neboli buržoazního sociálního státu, načež posléze v poměrně rychlém sledu zanikly i rozličné verze maloburžoazního „socialismu arabského (islámského) a afrického“ (jeho zvláštní formou byl „lyricko-poetický socialismus“ senegalského prezidenta Senghora): vzpomeňme kupříkladu na zničení politického režimu „lidové socialistické džamáhírije“ Muammara Kaddáfího v Libyi. A celý proces pokračoval dál a zatím vyústil v kritiku liberálně demokratického společenského uspořádání zprava, jež zahrnuje i z pravicových ideově politických pozic vedenou kritiku evropské sociální charty. Sociálně ekonomickou živnou půdou této kritiky jsou (budou) vlastnické a mocenské struktury třídně sociálního šovinismu velkoburžoazní finanční oligarchie v průmyslově vyspělých tradičních kapitalistických státech (nebo mafiánské lumpenburžoazní oligarchie v zemích postkomunistických), které se rodí jakožto sociálně ekonomický důsledek vnitrotřídního rozporu mezi „vlastenci“ a „kosmopolity“, jenž se bude prohlubovat v průběhu čtvrté průmyslové revoluce, a skrývají se například za ideologickou fasádou šovinizujícího (konzervativního) nacionalismu (příkladem může být autoritářský neboli polofašistický, pravicový nacionalistický režim v Maďarsku) nebo různobarevného nábožensko-politického fundamentalismu (jehož „voňavým kvítkem“ je klerofašistický politický režim v Polsku). Je příznačné, že liberální demokracie si s kritikou zprava neví rady, stejně jako tomu bylo ve dvacátých a třicátých letech dvacátého století, kdy se v Itálii dostal k politické státní moci fašismus a v Německu nacionální socialismus s jistým malířem kýčovitých krajin v čele, jehož tvář zdobil interesantní knírek.

Domníváme se, že na zánik sovětského typu socialismu jsou (či byly) možné čtyři základní typy, druhy ideově teoretických (ideologických) reakcí, v nichž se pochopitelně zračily a zračí sociálně antagonistické třídní zájmy.

První – a velmi logická reakce – vychází z buržoazní, militantně antikomunistické a protisocialistické ideologie, podle níž základní příčina rozkladu, rozpadu a zhroucení vlastnicko-třídní a mocensko-politické organizace reálně existujícího socialismu (či „protosocialismu“, jak jej důsledně nazýval doktor Josef Heller) tkví prostě v tom, že samotná výchozí idea socialistického projektu je chybná: myšlenka sociální rovnosti a spravedlnosti – a komunistické beztřídní společnosti, v níž se má uskutečnit rozdělování podle potřeb, v míře o to větší – je sice možná na první pohled hezká a dobře míněná, není však v žádném případě prakticky realizovatelná. Idea socialismu je prostě utopie, a když se utopie dostane k moci, nemůže zplodit nic jiného než masový, nikdy nekončící teror a gulagy. Utopičnost myšlenky socialismu je možné zdůvodnit nábožensko-filosoficky. Je známo, že dle křesťanské náboženské filosofie pochází všechno zlo ve světě z toho, že první lidé projeví svobodu své vůle prvotním hříchem, neboť přes přísný boží zákaz pojedli jablko ze stromu poznání dobra a zla, hříchem, jenž se přenáší z pokolení na pokolení. Svatý Augustin současně praví, že navzdory prvotnímu hříchu není zlo ve světě, v tomto „hříšném a slzavém údolí“ – například v podobě sociálně ekonomické nerovnosti mezi lidmi a sociální nespravedlnosti uspořádání věcí lidských – přesto ničím jiným než záporným stupněm, mírou nepřítomnosti dobra. Zlo

vlastně reálně, tak řečeno materiálně předmětně, neexistuje, z čehož logicky plyne, že není a nikdy ani nebude možné kupříkladu sociální nerovnost a nespravedlnost v historickém vývoji lidské společnosti překonat a odstranit.⁴ To není úplně hloupá obhajoba vykořisťovatelského a utlačovatelského společenského řádu. Katolická církev dobře věděla, proč prohlásila křesťanského filosofa Augustina, autora knihy „O obci boží“, za svatého.

Jeden můj bývalý kolega z vysokoškolských studií má za manželku Ukrajinku, která byla vždy hluboce nábožensky světonázorově založena, zdůrazňujíc svou pravoslavnou víru. A tato vážená dáma mi svého času objasnila příčinu zániku systému výrobních vztahů a politického systému předlistopadového socialismu jednou holou větou v jazyce ruském, která obsahovala pouze podstatné jméno v množném čísle a sloveso v čase minulém, tedy dvě slova, z nichž první bylo podmětem a druhé přísudkem věty, která zněla: „Archangeli pomeňjalis!“ – kúrové andělští se proměnili. Je všeobecně známo, že co bůh činí, dobře činí a koho bůh miluje, toho trestem navštěvuje, aby pevnost jeho víry vypruboval. Neb právě a jedině víra samospasitelná to jest, jež našim nesmrtelným duším spásu zajišťuje, otevírajíc nám všem bránu k životu věčnému v království nebeském. A tak se i v první čtvrtině dvacátého století stalo, že bůh stvořitel a láskyplný vykupitel dopustil, aby se na jedné šestině světa dostali k moci ruští bolševici s Leninem v čele, jejichž vláda z důvodů, které jsme již uvedli, nemohla zplodit nic jiného než „bolševickou satanokracii“, která proměnila Sovětský svaz v „impérium zla“. Je jasné, že boží všemocná a láskyplná, prozřetelná vůle nemohla dlouho snášet něco takového, a tak bůh vstoupil nakonec do myslí a srdcí nejvyšších sovětských stranických a státních představitelů, dokázal je posléze navést na cestu pravou, aby se vrátili k „přirozenému společenskému řádu“, jenž zahrnuje mimo jiné i, jak zdůrazňoval bývalý prezident Václav Havel, „přechod od totalitní neekonomiky k normálně fungující tržní ekonomice“.

Celá tato převelice krásná a vysoce mravně ušlechtilá vysvětlující teorie má pouze jednu nepatrnou a zcela „zanedbatelnou“ chybičku spočívající v tom, že objasňování historických událostí působením boží prozřetelnosti nic neobjasňuje, neboť když pomineme, že nelze dokázat, že existuje bůh a nesmrtelná individuální lidská duše – boží existenci a jsoucnost nesmrtelné lidské duše však nelze logikou, logickým uvažováním ani vyvrátit! –, zůstává nejasným, co má být onen společenský řád, jenž by odpovídal „věčné a neměnné lidské přirozenosti“: má to být otrokářství, feudalismus, kapitalismus? V soudobém putinovském Rusku se velmi obrozuje a posiluje černosotněnská ideologie, která hlásá, že ruskému národu, národu-spasiteli, národu-Kristu jakožto národu vyvolenému svěřil bůh poslání přinášet všem ostatním národům světa světlo právě křesťanské víry. Aby toto světodějně poslání splnil, musí se ovšem Rusko znovu stát impériem s carem v čele. Carova osoba spojuje nebe a zemi, národ s bohem, je výrazem vzájemného vztahu mezi národem a bohem, přičemž sociálně ekonomickou základnou obnoveného carského samoděržaví může být cokoliv: jak feudalismus s pozemkovým vlastnictvím feudálních velkostatkářů a církevních pohlavárů či kapitalistické soukromé vlastnictví výrobních prostředků, tak i socialistické společenské přivlastňování. „Car báťuška“ coby „jasné slunéčko lidu“ může být tedy jakožto zosobnění „přirozeného společenského řádu“ údajně i socialista nebo komunista. Můžeme se tak ocitnout v pohádce o pyšné princezně: v půlnočním království proběhne socialistická revoluce, která špatné královny rádce uvrhne do vězení, kam ostatně dávno patřili – samozřejmě shora, neb lidová revoluce zdola by mohla i v pohádce vyvolat neočekávané problémy, vždyť lid je „hoch zlovolný a silný, jenž se rád chová zlomyslně“⁵ –, načež princezna Krasomila vstoupí ve stav manželský s dobrým králem Miroslavem a oba státní útvary se stanou zárodečnou buňkou evropské unie spojených socialistických království.

Nastíněná „štěpná“ a „státotvorná“ myšlenka však představuje, jak se nám alespoň zdá, v rámci obrozované černosotněnské ideologie pravoslavného nábožensko-politického

fundamentalismu a klerofašismu spíše okrajovou kuriozitu. Většina ideologů a politiků hlásajících, že ruský národ se musí vrátit „ke kruhům svým“ a znovu obnovit politický systém, jehož „živou vodou“ jsou hodnotové orientace na ruskou zemi a ruský národ; pravosláví, v poměru k němuž jsou věroučné systémy katolicismu či protestantismu teologickou herezí neboli v nejlepším případě „pravdoy skvoz něpravdu“ (pravdou skrze nepravdu, prostřednictvím nepravdy); carské samoděržaví, které musí být věčné, neboť zosobňuje moc, která sestupuje z nebes na naši hříšnou zemi díky milosti boží, a tudíž stojí (musí stát) nad zákony lidskými: z ruské země vyrůstá ruský národ, v jehož čele stojí car zosobňující a ztělesňující spojovací článek mezi národem a bohem, zemí a nebem, aby ruský národ mohl splnit své, od boha mu dané dějnotvorné poslání – nechce, jak se alespoň domníváme, mít nic společného s nějakým roubováním socialismu na křesťanské náboženství.

Nechť je nám na tomto místě povolen drobný cimrmanovský „úrok stranou“. Je známo, že pravá, čistá a ryzí křesťanská láska k bližnímu se – zvláště v dějinách samospasitelné církve katolické – manifestovala především v upalování kacířů v důsledku výroků inkvizičních tribunálů, a to zvláště v případech, kdy byl odsouzený kacíř lepším křesťanem než jeho soudcové. Tak tomu bylo například v případě Jana Husa na kostnickém koncilu. Papež Jan Pavel II. nazval svého času Husa velkým reformátorem církve, vyzdvihl mravní bezúhonnost jeho života i osobní odvalu a prohlásil, že cítí „povinnost vyslovit hlubokou lítost nad krutou smrtí způsobenou Janu Husovi a nad následným zraněním mysli a srdce českého národa“.⁶ Současně však dlužno mít neustále na zřeteli, že svatá církev v žádném případě nemíní Husa právně rehabilitovat a revidovat tím rozsudek kostnického tribunálu, neboť pod zorným úhlem kanonického práva byl prý kostnický soudní proces naprosto v pořádku, „po procesuální stránce nebylo zjištěno žádné pochybení soudu“, takže „na Husovi nebyl z hlediska církevního práva spáchán justiční zločin“.⁷

Dobří mužové, kteří zosobňovali rameno světské spravedlnosti, jemuž církevní otcové koncilu svěřili vykonání ortelu nad Husem, si při Husově exekuci počínali velice důkladně. Kat spolu s pomocníky – na Husově upálení se údajně podíleli čtyři popravčí – svlékli Husa ze šatů, za dozadu stočené ruce ho provazy uvázali k do země zaraženému kůlu a za krk jej k němu připevnili začouzeným řetězem. Pod nohy mu dali dříví promísené se slámou a postupně ho tak obložili až po bradu, slámu a dříví polili smolou a hranici zapálili. Smůla urychlila hoření, Hus zazpíval tři verše litanie, pak jej oheň zalkl a on už se jen potichu modlil, umíral asi tak dlouho, než by se mohly odříkat dva, nanejvýš tři otčenáše. Když Husovo mrtvé tělo zůstalo viset u kůlu za řetěz, srazili ho biřící i s kůlem na zem, znova obložili dřevem a pálili, kosti roztloukali, i lebku rozbili kyjem na kousky. Srdce, které patrně vzdorovalo plamenům, spálili samostatně na rožni. Spálili i šaty a popel a všechny oharky vhodili do vod Rýna. Počínali si tak samozřejmě proto, aby Čechům nezůstala ani špetka popela, kterou by si mohli odvézt jako památku na Husovu mučednickou smrt. To však nebyl jediný důvod této německé důkladnosti. Jejím dalším a, jak se zdá, klíčovým a rozhodujícím důvodem byla v té době vládnoucí nábožensko-filosofická a teologická představa, že spálení těla a vysypání popela do rýnských vod znemožní, aby Husovo tělo, rozptýlené v milionech částic popela po celé ploše atlantického oceánu, mohlo vstát při posledním soudu z mrtvých: v souladu s „věčnou a neměnnou katolickou teologickou věroukou a morálkou, o níž se nediskutuje“, je tak Husova duše stále navěky vydána všanc plamenům a mocnostem pekelným.⁸

Zdá se být jasné, že z hlediska křesťanského nábožensko-filosofického „projektu osobní spásy“ je beze sporu jediným člověkem z účastníků kostnického koncilu, jenž zcela po právu dosáhl věčného života na nebesích a před nímž se otevřely brány ráje, právě mistr Jan Hus, kdežto duše všech ostatních účastníků onoho „svatého shromáždění“ v čele se „šelmou

ryšavou“ (snad až na jednoho: ze všech kostnických „církevních otců“ se údajně pouze jeden postavil na obranu Jana Husa a hlasoval proti jeho odsouzení na kacířskou hranici) byly – což bylo naprosto spravedlivé – vrženy do pekelných plamenů (nebo je snad v pekle spíše pekelný mráz?) a vydány mocností pekelným. Tento trest byl však současně (či spíše) trestem i pro mocnosti pekelné, pro pekelné vládce, neboť černé, špinavé a mravní zkázou římskokatolické církve rozložené, hnijící duše císaře Zikmunda coby „šelmy ryšavé“ – Karel Marx o něm svého času napsal: „Tento politování hodný parazit, darmožrout, loudil, hýřil, opilec, šašek, zbabělec a kejklíř vydal Husa biskupu... na hrad Gottlieben, kde jej velel nemilosrdně přikovat ve vězení“; Marx neustále užíval pro Zikmunda označení „Lumpacius“, „Lumpacius vagabundus Sigismundus“ a tato kusá poznámka naznačuje, jak Marx vysoce oceňoval revoluční pokrokovou úlohu husitství⁹ –, kardinála d’Ailly, biskupa z Lodi a dalších koncilních „celebrit“, určitě šířily, jak se nám alespoň zdá, odporný nesnesitelný zápach, který ani pekelné plameny (či pekelný kosmický mráz) nedokázaly překrýt: a peklo je proto možná od té doby naplněno tak ohavným smradem, že v něm pekelné mocnosti nemohly vydržet, musely jej uzavřít na petlici, ponechavše v něm přitom smradlavé duše Husových kostnických soudců jejich spravedlivému osudu, načež samy z pekla dobrovolně odešly, čímž ovšem podlomily jeden z pilířů křesťanského náboženského světového názoru.

Druhý typ možných ideově teoretických reakcí na zhroucení a zánik stalinského modelu socialismu bychom mohli vymezit dle schématu: samotná idea socialismu je dobrá, vždyť má mnoho spřízněných rysů s písmem svatým, v devatenáctém století se však ve filosoficko-ekonomickém učení marxismu spojila s materialistickým řešením základní filosofické otázky, což byla zásadní chyba, jak to mnohokrát zdůrazňoval profesor Masaryk.¹⁰ Podobně uvažují i rozliční teoretikové tak zvaného „neomarxismu“. V úvodu k prvnímu dílu Kapitálu Marx praví: „Moje dialektická metoda je v základě od Hegelovy metody nejen odlišná, nýbrž je jejím přímým opakem. Pro Hegela je proces myšlení, který pod názvem idea dokonce přeměňuje v samostatný subjekt, demiurgem skutečna, které tvoří jen jeho vnější projev. U mne naopak není ideálně nic jiného než materiálně přenesené do lidské hlavy a v ní přetvořené... Mystifikující stránku Hegelovy dialektiky jsem kritizoval téměř před třiceti lety, v době, kdy byla ještě v módě. Ale právě když jsem pracoval na prvním dílu Kapitálu, libovali si nevrlí a zcela tuctoví epigoni, kteří dnes udávají tón ve vzdělaném Německu, v tom, že nakládali s Hegelem tak, jako za Lessingových dob nakládal čacký Moses Mendelssohn se Spinozou, totiž jako s „mrtvým psem“. Přihlásil jsem se proto otevřeně jako žák onoho velkého myslitele, a dokonce jsem v kapitole o teorii hodnoty tu a tam koketoval s jeho charakteristickým vyjadřováním. Mystifikace, již trpí dialektika v Hegelových rukou, není vůbec na závalu, aby Hegel poprvé souhrnně a vědomě nevyložil její obecné formy pohybu. U Hegela stojí dialektika na hlavě. Je nutno postavit ji na nohy, aby se v mystické slupce objevilo její racionální jádro. Ve své mystifikované formě se dialektika stala německou módou, poněvadž se zdálo, že oslavuje to, co existuje. Ve své racionální podobě vzbuzuje u buržoazie a jejích doktrinářských mluvčích pohoršení a hrůzu, protože v pozitivním pochopení existujícího zahrnuje zároveň i pochopení jeho negace, jeho nutného zániku, protože každou vzniklou formu chápe v toku pohybu, tedy i z její pomíjivé stránky, protože jí nemůže nic imponovat, protože je ve své podstatě kritická a revoluční. Rozporuplný pohyb kapitalistické společnosti pocituje prakticky buržoa nejvýrazněji ve změnách periodického cyklu, jímž prochází moderní průmysl, a v jejích vyvrcholení – všeobecné krizi. Krize se znovu blíží, třebaže je ještě v předběžných stádiích, a díky šíři svého dějiště a intenzitě svého působení vtluče dialektiku do hlavy i vyvolencům nové svaté prusko-německé říše.“¹¹

Neomarxističtí filosofové, ekonomové, sociologové, politologové atd., atp. opět převrátili materialistickou dialektickou logiku a teorii poznání z nohou na hlavu a novomarxistická metoda se stala v období po druhé světové válce „uvědomělou formou vnitřního samopohybu

svého obsahu¹² – například ve formě tak zvané „negativní dialektiky“ Marcuseho a Adorna – nikoli kritickým zkoumáním vlastnicko-třídních a mocensko politických struktur nadnárodně a nadstátně monopolního kapitalismu, nýbrž koncipováním „nového pojetí lidských a občanských práv“ zaměřeného čistě do oblasti politicko-ideologické a kulturní nadstavby společnosti (například na ochranu práv gayů a lesbiček), a tudíž se svou podstatou stala nikoli kritickou a revoluční, nýbrž pouze sociálně reformní. Současně dlužno objektivně přiznat, že neomarxismus při svém „dlouhém pochodu“ státními a veřejnými institucemi hospodářsky nejsilnějších kapitalistických států dokázal humanizovat a demokratizovat soudobou kapitalistickou občanskou společnost v oblasti ochrany a tvorby přírodního a životního prostředí, větší sociálně ekonomické rovnosti mezi muži a ženami, rozvoji multikulturního soužití mezi lidmi odlišného národnostního či rasového původu nebo náboženského přesvědčení atd., atp. Již jsme ale naznačili, že období, kdy marxistické filosoficko-ekonomické teorii stačilo „stát na hlavě“, a přesto sehrávat pozitivní společenskou úlohu, pomalu končí.

Třetí základní výkladové pojetí příčin rozpadu a zániku sovětského typu socialismu je vlastní především lidem, kteří se pohybují a seskupují kolem KSČM (nebo pokud jde o nynější „postkomunistické“ Rusko, kolem Komunistické strany Ruské federace), a tudíž je (rozuměj: toto výkladové pojetí) charakterizují následující čtyři základní momenty: a) reálně existující socialismus byl socialismem, jakým má vědecký socialismus být, a proto žádným jiným ani být nemohl, obnova socialismu pak spočívá v obnovení sociálně ekonomických a sociálně politických parametrů reálně existujícího předlistopadového socialismu; b) základní a rozhodující (!) příčinou zániku vlastnické a mocenské struktury předlistopadového socialismu byla zrada Gorbačova, Jelcina, Jakovleva a dalších nejvyšších stranických a státních představitelů Sovětského svazu, která našla své adepty a následovníky i ve vedení Komunistické strany Československa; c) pramenem oné „zrady zrad“ bylo znetvoření marxismu-leninismu revizionismem a oportunistem, jenž ovládl politiku vedení KSSS na jejím dvacátém sjezdu v roce 1956, na němž Chruščov ve svém referátu „pošpinil světlou historickou památku Stalinovu“; d) z čehož plyne, že mezinárodní komunistické hnutí se může obrodit jedině tím, že se vrátí před rok 1956 „a obnoví historickou pravdu o vůdci a učitelu světového revolučního proletariátu“. Svého času jsem se jednoho takového „váženého soudruha“, jenž byl aktivním vyznavačem teorie „zrady Gorbačova“, otázal: „Nu dobrá, předpokládejme, že Gorbačov (Jelcin, Jakovlev, Ševarnadze atd., atp.) byl vskutku zrádce a agent CIA. Proč tomu však nebylo naopak? Jak to, že Reagan ve Spojených státech, Thatcherová v Anglii, Kohl v Západním Německu, Mitterand ve Francii atd., atp., nezradili kapitalismus?“ Musím povědět, že můj diskutující názorový oponent tuto otázku vůbec nepochopil, připadala mu naprosto nesmyslná a absurdní, a přitom právě tato otázka je otázkou klíčovou. Sociálně historický fenomén „zrady“ může totiž v dějinách sehrávat samozřejmě reakční, zároveň však i pokrokovou společenskou úlohu: v období francouzské revoluce část šlechty „zradila“ svou třídu a přešla na pozici třetího stavu; po říjnové revoluci v Rusku začali někteří carští generálové sloužit v Rudé armádě, nejznámějším z nich je snad generál Brusilov, jehož kvůli tomu hluboce a upřímně nenáviděli představitelé ruských emigrantských kruhů; někde jsem dokonce slyšel nebo četl, že když žil generál Děnikin, jeden z vůdců bělogvardějských vojsk v ruské občanské válce, za druhé světové války v emigraci v Paříži, odmítl nabídku německých okupantů, aby vstoupil do armády generála Vlasova, s tím, že jako ruský vlastenec nebude bojovat proti své zemi a ruskému národu. Není-li tato historka pravdivá, je zajisté dobře vymyšlená. Řečeno trochu jinými slovy: přihloupelé havlovské moralizování dějin je filosoficky i politicky velice krátkozraké.

Čtvrtý ideově teoretický koncept, jenž hledá a nalézá příčiny rozkladu, rozpadu, zhroucení, zániku a následné proměny (transformace) vlastnicko-třídní a mocensko-politické strukturace

reálně existujícího socialismu – přičemž může mít zajisté celou řadu rozličných a rozmanitých variant – představuje nestalinský („autentický“ a „ortodoxní“) marxismus, jenž nepojímá socialismus pouze ve smyslu „etického socialismu“ jako mravní společenský ideál sociální spravedlnosti, jež lze začít i přestat hlásat zcela nezávisle na nějakých třídně sociálních a sociálně politických podmínkách, ale jako zákonité vyústění historického vývoje lidské společnosti, a proto i příčinu „zrady vůdců“ a historické porážky komunistické strany spatřuje v logice přirozeně historického procesu střídání výrobních způsobů a společensko-ekonomických formací na jevišti historického vývoje lidské společnosti, jehož pramenem a živnou půdou je dialektika rozvoje výrobních sil a výrobních vztahů: na určitém stupni vývoje přestalo být příkazově administrativní a státně byrokratické zespolečnění jakožto sociálně ekonomicky sjednocující jádro soustavy reálnesocialistických výrobních vztahů hybnou výrobně vztahovou formou rozvoje společenských výrobních sil a stalo se naopak brzdou, překážkou jejich dalšího rozvoje.¹³ Reálnesocialistické společenské vlastnictví, které bylo vlastnictvím státně byrokratickým, bylo funkční v období extenzivního rozvoje výrobních sil, tuto rozvojovou funkci však přestalo plnit ve vývojové etapě výstavby socialismu, kdy bylo objektivně nezbytné přejít od extenzivního k intenzivnímu typu hospodářského růstu (neboli rozvoje společenských výrobních sil), v němž by se východiskem růstu produktivity živé konkrétní práce a efektivnosti využívání práce zvěcnělé stávala aplikace vědeckého poznání zákonitostí, jež ovládají přírodní živly, síly a energie, do logiky technologických výrobních postupů, přeměny přírodních dějů a procesů na průmyslové výrobní procesy a celkovým základem hospodářského růstu společenského nadvýrobku se stal vědeckotechnický a technologický pokrok.¹⁴

Je známo, že jedna ze zákonitostí strukturálně systémového uspořádání a fungování každé společensko-ekonomické formace spočívá v tom, že organizujícím a sjednocujícím sociálně ekonomickým jádrem soustavy výrobních vztahů dané formace je vlastnická struktura, v jejímž konkrétně historickém rámci musí být vlastnická role a funkce konkrétní živé práce pracovníků, kteří se profesionálně věnují řídicí a organizační činnosti, jejich podíl na vlastnickém řízení neboli každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita, dílčí a podřízenou složkou, součástí celospolečensky dominující, určující a integrující vlastnické subjektivity společenské třídy, která má mít v oné společenské formaci hospodářskou a politickou moc – a jejíž ideje jsou (či mají být) též samozřejmě idejemi vládnoucími –, díky čemuž může ve zmíněné formaci fungovat mechanismus jednoduché i rozšířené reprodukce její vlastnicko-třídní a mocensko-politické organizace. Kapitalismus realizoval tuto zákonitost už v době, kdy kapitalistické vykořisťovatelské soukromé vlastnictví muselo k ždímání a vysávání nadhodnoty ze živé a konkrétní práce dělnického obyvatelstva využívat manufakturní třídně sociální dělbu práce, nemělo k dispozici výrobně silovou základnu v masové strojové průmyslové velkovýrobě a tovární organizačně ekonomické dělbě práce. V reálné třídně sociální strukturaci reálně existujícího předlistopadového socialismu měla být vlastnická funkce profesně zaměstnanecké aktivity pracovníků řídicího aparátu (vlastnického řízení, které prakticky realizovala jejich konkrétní živá organizační a řídicí práce) dílčí a podřízenou součástí určující a integrující celotřídní, celospolečenské vlastnické subjektivity reálnesocialistické dělnické třídy (neboli klasického industriálního proletariátu). V konkrétně historickém rámci předlistopadového modelu socialismu však vlastnická struktura, která by prakticky uskutečňovala uvedenou zákonitost, nikdy nevznikla. Reálnesocialistická dělnická třída se tak nikdy nestala reálným dominujícím subjektem rozvoje socialistických vlastnických vztahů, diktatura proletariátu – kterou měla být Pařížská komuna coby „stát-nestát“, „stát-polostát“, „stát usínající a umírající“¹⁵ – se nikdy ve výrobně vztahové (sociálně ekonomické) dimenzi neuskutečnila, i když se vládnoucí státní marxisticko-leninská ideologie dělnickou třídou dennodenně zaklínala.

Z řečeného plyne, že stalinský model socialismu byl v sociálně ekonomickém smyslu nestabilním systémem, jenž nedokázal zrodit (neboť ani nemohl) nějakou sociálně stejnorodou a kompaktní sociálně ekonomickou vrstvu či skupinu, která by jej uměla pozitivně překonat, neboť to, co v jeho vlastnické struktuře mělo být prvotním a základním (čili vlastnická subjektivita dělnické třídy), bylo v ní ve skutečnosti druhotným a odvozeným, a to, co v této vlastnické struktuře mělo být druhotným a odvozeným (neboli každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita, vlastnické řízení pracovníků řídicího aparátu) bylo v ní ve skutečnosti prvotním a základním. Není divu, že historický vývoj socialismu sovětského typu nápadně připomíná dějiny husitského revolučního hnutí, které také nebylo schopno zrodit ve svém nitru ani náznak, jedinou zárodečnou buňku nějaké postfeudální vlastnické struktury, ačkoli tehdejší středověká společnost znala – při výstavbě měst, hradů, kostelů, klášterů, svatovítské katedrály atd., atp. – struktury a mechanismy soustředování velkého počtu na veřejně prospěšné stavby a organizování jejich práce, přičemž manufakturní dělbu práce, v níž nalezlo postfeudální kapitalistické soukromé vlastnictví pramen nadhodnoty a zisku, nacházíme již ve čtrnáctém století ve Florencii a dalších severoitalských městech.¹⁶ Ukazuje se, že pokus o revolučně socialistické překonání kapitalismu, jenž vyústil do socialismu předlistopadového typu, představoval boční vedlejší linii historického vývoje, která sice kapitalismu významně konkurovala a ovlivňovala jeho vývoj již svou samotnou existencí, nakonec však zdegenerovala a zanikla a vývoj se vrátil do hlavního řečiště dějin. Víceliniové pojetí přirozeně historického procesu střídání společensko-ekonomických formací na jevišti dějin ukazuje, jak zdůrazňoval doktor Heller, že poté, co z kmene dějin odpadla suchá větev stalinského modelu socialismu, může z něj opět vyrašit jako řešení rozporů kapitalistického výrobního způsobu a projev dialektiky výrobních sil a výrobních vztahů nová a silná větev další socialistické revoluce.¹⁷

Svého času podal Vasil Bilak, jenž v sedmdesátých a osmdesátých letech vykonával funkci ideologického tajemníka ÚV KSČ, klasickou definici reálného socialismu: „socialismus je to, co tu máme“, jež z hlediska materialistické dialektické logiky klade rovnítko mezi existující a skutečné. Skutečné však není totožné s existujícím, jsoucnem, které je podstatným bytím, bytím vymezeným a zprostředkovaným podstatou neboli bezprostředností, jež snala svá zprostředkování a nese v sobě svou genezi (historii svého původu). Skutečné je jednotou podstatného a jsoucího, podstaty a jevu (reality). Skutečnost je produkt samopohybu a samovývoje jednoty podstatného a existujícího, přechodu od možného ke skutečnému, z něž vyrůstá možné, které se klade jako jedině možné. A proto je skutečným pouze to, co existuje s nutností, nutná existence. Nahodilé také existuje, jeho existence však nemá charakter skutečnosti. Jeho skutečnost je totožná s formální a abstraktní možností, jež může být a zároveň být nemusí. Z toho plyne, že něco může existovat, ale již nebo ještě nebýt skutečné. V procesu vývoje existence a skutečnost vzájemně přecházejí jedna v druhou. Když například starou a přežilou společensko-ekonomickou formaci střídá nová společenská formace, nezaniká první formace okamžitě, nýbrž pouze ztrácí charakter nutnosti. Dosud existuje, není však již skutečná. Skutečnou je ta formace, jež ji vystřídala na jevišti dějin. Přechodovou hranicí od skutečného k existujícímu (staré formace) a od existujícího ke skutečnému (nové formace) je v každém daném konkrétně historickém případě sociální revoluce nebo sociální kontrarevoluce.¹⁸ Dialektika existujícího a skutečného poskytuje ideově teoretické východisko k porozumění logice procesu zhroucení vlastnické a mocenské struktury reálného předlistopadového socialismu.

Třída řídicího aparátu nebyla v žádném případě vykořisťovatelskou společenskou třídou, způsobovala však, že reálný socialismus byl pouze „werdende Form“ (čili vznikající, utvářející se sociálně ekonomická forma), a nikoli „gewordene Form“ (neboli sociálně ekonomická forma utvořená a dovršená) socialismu, že to byl přechodný systém, který se

mohl vyvíjet k úplnějšímu a dokonalejšímu typu socialismu, že však zároveň také mohlo docházet v jednotlivých buňkách sociálně ekonomického organismu reálně fungujícího předlistopadového socialismu k oslabování vlastnické subjektivity dělnické třídy, rozpadu a rozkladu společenského vlastnictví: stalinský model socialismu tak představoval vykročení za hranice kapitalismu, jež však ustrnulo na půli cesty. Třída řídicího aparátu byla třídou neklasického typu, nevyznačovala se takovou mírou homogenosti, jako třídy vykořisťovatelské společnosti, neboť jestliže ji na jedné straně spojovala ona určitá možnost manévrovat okolo společenských zájmů, popřípadě se od nich výrazně odchylovat ke zveličování potenciálně nespolečenského lokálního zájmu, na druhou stranu její zájem nevyklučoval ani formování celospolečenského souladu lokálních funkcí, byla v tomto smyslu nejen aktuálně nespolečensky jednající třídou, ale zároveň i třídou jednající potenciálně společensky. Šlo vlastně o zosobněnou náhradu trhu, o třídu jakýchsi nedokonalých správců společenského vlastnictví a bohatství se svéráznou logikou vlastnického jednání, jež neustále beznadějně kolísalo mezi dílčí, lokální a celospolečenskou stránkou jejich vlastnické funkce, odsouzených k věčnému manévrování mezi společenským a lokálním vlastnickým zájmem.

Na tomto místě učinme ještě jeden cimrmanovský „úrok stranou“. K základním praktickým i teoretickým problémům reálného socialismu patřil spor o to, zda jsou v podmínkách socialismu výrobní prostředky objektem zbožně peněžních vztahů a působení zákona hodnoty či nikoliv. Je třeba objektivně přiznat, že tento problém velmi přesně formuloval Stalin. Stalin se ptal: „Je možné pokládat výrobní prostředky v našem socialistickém zřízení za zboží? Podle mého názoru v žádném případě.“ A pokračoval: „Zboží je takový produkt výroby, který se prodává jakémukoliv kupci, přičemž majitel zboží ztrácí při prodeji zboží na toto zboží vlastnické právo; vlastníkem zboží se stává kupec, který může zboží dále prodat, dát do zástavy, nebo nechat zkazit. Spadají výrobní prostředky pod tuto definici? Je jasné, že nikoli. Za prvé, výrobní prostředky se „neprodávají“ žádnému kupci, „neprodávají“ se ani kolchozům, ale stát je pouze rozděluje mezi své podniky. Za druhé, vlastník výrobních prostředků – stát – při předávání výrobních prostředků tomu či onomu podniku na ně vůbec neztrácí vlastnické právo, ale naopak si jej plně uchovává. Za třetí, když dostanou ředitelé závodů od státu výrobní prostředky, vůbec se nestávají jejich vlastníky, ale jsou naopak ustanoveni jako zmocněnci sovětského státu pro využití výrobních prostředků podle státem určených plánů.“¹⁹ Z toho důvodu Stalin jednoznačně tvrdil, že v podmínkách socialismu mohou být zbožím pouze spotřební předměty.²⁰ Stalinův názor byl tedy následující: je-li směna výrobků směnou zboží, hodnotovým vztahem, dochází při ní ke změně vlastníka. Směna zboží jako vlastnický vztah může být tedy pouze vztahem mezi soukromovlastnickými subjekty. Za socialismu mohou být v osobním (soukromém) vlastnictví pouze předměty osobní spotřeby. Výrobní prostředky jsou za socialismu ve vlastnictví společenském. A společenské vlastnictví je nedělitelné, za socialismu se při směně výrobních prostředků nemění vlastníci. Z toho plyne, že v socialistickém zřízení nemůže být směnný vztah hodnotovým vztahem, výrobní prostředky nemohou být v socialismu zbožím.

Do sporu o to, zda mohou být v socialismu výrobní prostředky zbožím, zasáhl i Ota Šik, architekt československé ekonomické reformy v první polovině šedesátých let. Šikova koncepce byla následující: praxe socialistické výstavby potvrdila nezbytnost rozvíjet hodnotové, zbožně peněžní vztahy. Ovšem hodnotový vztah je vztah změny vlastníka a z toho podle Šika vyplývá nezbytnost zrušit státní všelidové vlastnictví a nahradit jej vlastnictvím podnikovým, skupinovým. Šikova ekonomická doktrína o hodnotových, zbožně peněžních vztazích v socialistické ekonomice, jež rozpouštěla společenské vlastnictví ve vlastnictví skupinovém, si vůbec neuvědomovala, že samosprávná vlastnická subjektivita se může plně rozvinout až na úrovni celonárodních, celostátních – v historické vývojové perspektivě pak nadnárodních a nadstátních – vlastnických a podnikatelských komplexů, které se mohou stát

sociálně ekonomickým základem pro „přepodstatňování“ třídně sociálního bytí především socialistické dělnické třídy ve třídu samosprávných vlastníků i (kromě jiného) dalšího rozvíjení socialistické hospodářské a politické integrace. V procesu směny zboží budou dle Šikova mínění jednotlivé podniky vystupovat jako suverénní vlastníci, a proto je nutné eliminovat úlohu státního řídicího centra, a to jak organizačně ekonomickou, tak i sociálně ekonomickou, neboť brzdí rozvoj hodnotových vztahů. V šedesátých letech ještě Ota Šik hájil socialistické vlastnictví, logika jeho koncepce však již v té době vlastně přebírala argumenty kupříkladu von Misese (podle něhož „socialismus představuje zrušení racionálního hospodaření, jelikož v socialistické ekonomice je nesrovnatelně menší úloha peněz než v systému svobodného podnikání a hospodaření, peníze si zde nemohou udržet klíčovou úlohu v oblasti výrobní hodnotové kalkulace“) i dalších aktivních nositelů buržoazní teoretické ekonomické ideologie o přednostech kapitalistického soukromého vlastnictví – pokládajících kapitalismus za „jediné proveditelné uspořádání ekonomických vztahů v lidské společnosti založené na dělbě práce“ – před vlastnictvím společenským, jejichž argumentace byla asi takováto: výrobní prostředky by i za socialismu musely být zbožím, směna zboží jako hodnotový vztah je ovšem vztahem změny vlastníka, a tudíž se může odehrát pouze mezi soukromovlastnickými subjekty. Za socialismu jsou výrobní prostředky ve společenském vlastnictví, které je nedělitelné, takže nedochází ke změně vlastníka. V podmínkách socialistického zřízení proto nemůže být směna výrobních prostředků směnou zboží, hodnotovým vztahem, neboť nelze ani stanovit ekonomicky racionální, v penězích vyjádřené ceny výrobních prostředků. A jelikož tedy v socialismu nemohou být výrobní prostředky zbožím, plyne z toho, že socialismus je logicky nemožný a nesmyslný. Z toho důvodu také například von Hayek kategoricky prohlašoval, že socialismus (neboli plánované hospodářství) je „cesta do otroctví“.²¹

Velmi zjednodušenými se nám zdají být rozmanité neotrockistické teorie, které vymezují reálně existující předlistopadový socialismus jako „státní kapitalismus“: tato definice by se snad dala aplikovat na hospodářské a politické poměry „levicového“ autoritářského zřízení v „postkomunistickém“ Bělorusku a možná pojmově zobrazuje sociálně ekonomický rozvoj v současné Číně, rozhodně však neodpovídá třídně sociální dělbě práce v Sovětském svazu nebo Československu sedmdesátých a osmdesátých let dvacátého století. Zároveň dlužno konstatovat, že ve „státním kapitalismu“ by vlastnická role a funkce pracovníků řídicího aparátu byla v ještě menší míře dílčí a podřízenou součástí vlastnické subjektivity dělnické třídy, než tomu bylo v socialismu předlistopadového typu.

Z nedokonale společenského sladřování dílčích vlastnických rolí řídicího aparátu vyplývala i podstata politické nedemokratičnosti. Problémy této nedemokratičnosti nevyplývaly ze zvláštních období při konsolidaci protosocialistických systémů jednotlivých zemí, kdy zároveň působily silně i faktory vnějšího ohrožení, vnitřního třídního boje a vnitřního soupeření nezkonsolidované elity mezi sebou. V těchto zvláštních „stalinských“ dobách se pouze nastartovávala atmosféra a mechanismy klíčové úlohy centra, reprezentovaného případně jednou velkou osobností, které politickými hrozbami, čistkami a procesy měly držet složky aparátu v určitých rámcích. Pravou příčinou nedemokratičnosti v politice ale bylo (a to se vyjevilo v letech určitého uvolnění po kritice kultu Stalina), že si řídicí aparát nemohl demokratičnost ve vztahu k širokým vrstvám dovolit, že jeho ekonomicko-vlastnická suverenita byla natolik omezená, že ji musel neustále kombinovat a posilovat suverenitou politickou, která pochopitelně zase vyžadovala hierarchickou monolitnost a určité autokratické ideologické ospravedlnění. Propojení ekonomicko-vlastnických, politicko-mocenských a ideologických funkcí řídicího aparátu bylo výrazným znakem systému a způsobovalo stavy, kdy například ideologické ořesy se okamžitě promítaly v rozkladu ekonomicky jednotlících mechanismů a ohrožovaly podstatné základy celého systému.

Jelikož podstata fungování reálněsocialistických vlastnických vztahů spočívala v nutnosti realizovat společenské vlastnictví prostřednictvím velmi složitě, hierarchické, vertikálně i horizontálně organizované soustavy částečných a dílčích vlastnických funkcí a rolí, bylo ve vývojové etapě extenzivního rozvoje výrobních sil možné dosahovat souladu rozptýlených lokálních a dílčích vlastnických funkcí pouze a jedině pomocí ekonomického řízení cestou příkazově administrativního státního plánu i pomocí diktátorských metod politického mocenského řízení ze strany nejvyššího představitele komunistické strany, což bylo spojeno s vytvářením kultu osobnosti „nejvyššího vůdce – a dalších národních vůdců a podvůdců – světového proletariátu“. Tento svorník třídy řídicího aparátu však mohl účinkovat a pracovníci různých složek horizontálně i vertikálně nesmírně členitého řídicího aparátu mohli vyjevovat potenciálně společenskou stránku své vlastnické subjektivity pouze díky zveličování lokální politicko-ideologické, tedy i vlastnické subjektivity „vůdce a učitele“ na úkor sociálně ekonomické a politické role dalších součástí třídy protosocialistického řídicího aparátu, čímž uvnitř třídy řídicího aparátu vznikala rozpor „vůdce“ – „aparát“, jenž pak v poměru k dělnické třídě a dalším skupinám a vrstvám pracujících nabýval podobu trojúhelníku rozporů: „vůdce“ – „nomenklaturní řídicí aparát“ – „pracující lid“, jehož vzájemné rozpory mohly nabýt antagonistickou povahu, i když, což musíme opět připomenout, příkazově administrativní a státně byrokratické přivlastňování, které bylo sociálně ekonomickou základnou sovětského typu socialismu, představovalo formu reálně socialistického zespolečnění, byť neúplného a nedokonalého, leč přesto společenského vlastnictví.²²

Po celý Stalinův život byla společenská role třídy řídicího aparátu reálného socialismu pokroková a revoluční, neboť pod jeho vedením dokázala vybudovat sociálně ekonomické základy a politické formy reálného socialismu i uhájit základní vymoženosti socialismu během druhé světové války. V posledních letech Stalinova života a především krátce po jeho smrti se však stále zřetelněji ukazovalo, že diktátorské formy a metody politického řízení ztrácejí svou sociální funkčnost a efektivnost, což se svérázným způsobem zračilo v mytologicko-fetišistickém společenském vědomí, které bylo typické pro stalinský model socialismu v jeho klasickém období a zplodilo kult osobnosti. Základním problémem mytologicko-fetišistického vědomí je to, že uctívaná modla se časem mění v modlu zavřeznou, což, jak je obecně známo, potkalo i „vůdce a učitele světového revolučního proletariátu“, jak se můžeme dočíst u Slavoje Žižka: „Stalinismus ve své „nejčistší podobě“ (v období velkých čistek na konci třicátých let) je fenomén mnohem paradoxnější, než by nám chtěly namluvit trockistické historiky o domnělé zradě autentické revoluce, jíž se dopustila nová nomenklatura. Stalinismus je spíše bodem radikální (sebevztažné) negativity, která plní úlohu jakéhosi „mizejícího prostředníka“ mezi „autentickou“ revoluční fází pozdních desátých let a raných dvacátých let dvacátého století a ustálením nomenklatury jako nové třídy po Stalinově smrti. Tedy to, co charakterizuje tento stalinistický moment, tento skutečný „bod (revolučního) šílenství“, je inherentní napětí mezi starou nomenklaturou a vůdcem, který cítí puzení provádět opakované „iracionální“ čistky, takže nomenklatura se nemůže ustálit jako nová třída: sebe sama táhnoucí („bootstrapová“) spirála teroru zahrnuje potenciálně každého, nejen celou „běžnou“ populaci, ale také nejvyšší nomenklaturu – každý (s výjimkou Jednoho Stalina samého) byl pod neustálou hrozbou likvidace. Člověk se proto může domnívat, že Stalin ve skutečnosti svůj boj s nomenklaturou prohrál (a ztratil tak podstatnou část své „reálné“ moci) na konci třicátých let, kdy skončily velké čistky (ironií je, že se tento okamžik shoduje se stále komičtějším veřejným uctíváním Stalinovy osoby, s jeho oslavováním jako největšího génia lidstva atd., jako kdyby byla ztráta „reálné“ moci jaksi vyvážena nabytím moci symbolické). Co nomenklatura nabídla Stalinovi, byla úloha srovnatelná s rolí konstitučního monarchy, který dělá tečky nad i, ale nemá skutečnou

výkonnou moc (nebo se o ni alespoň musí dělit se sobě rovnými, s členy nejvyššího vedení); Stalin se ovšem takové symbolické role nemohl vzdát a jeho aktivita po skončení druhé světové války (spiknutí židovských lékařů, plánovaná antisemitská čistka a další) prozrazuje snahu získat zpět reálnou moc, snahu, která byla nakonec bezúspěšná. Takže v posledních letech svého života, kdy neustále sílil vzdor nomenklatury, byl Stalin stále více a více izolován jako paranoický šílenec, jehož slova už nemají bezprostřední performativní účinnost. Jeho slova (třeba jeho obvinění z velezrady vznesené proti vedoucím členům nomenklatury) už „nevstoupila v platnost“. Na posledním sjezdu komunistické strany, jehož se zúčastnil (v roce 1952), Stalin ve své řeči obvinil Molotova a Kaganoviče z toho, že jsou to velezrádci a britští špióni; po Stalinově řeči Molotov prostě vstal a prohlásil, že soudruh Stalin se mýlí, protože on a Kaganovič vždy byli a zůstali dobrými bolševiky – a k údivu přítomných stranických delegátů se nic nestalo: oba takto obvinění mužové si zachovali vedoucí posty – věc, která by o několik let dříve byla nemyslitelná.“²³

Jelikož zákonitost fungování a rozvoje vlastnické struktury každé společensko-ekonomické formace spočívá v tom, že vlastnická funkce a role pracovníků řídicího aparátu je a musí zákonitě v každém společenském zřízení být dílčí a podřízenou, druhotnou a odvozenou součástí vlastnické subjektivity oné společenské třídy, jež vytváří základní sociálně ekonomickou identitu a kvalitu dané společenské formace, směřovalo zveličování potenciálně nespolečenské stránky vlastnické funkce a lokální vlastnické subjektivity především u „transformace schopných“ a „reformních“ složek třídy řídicího aparátu v procesu jejího sociálně ekonomického, politického a ideologického rozkladu a rozpadu, rozkladu celého výrobního způsobu předlistopadového modelu socialismu, k hledání a nalézání celospolečensky integrující sociálně ekonomické praktické aktivity nikoli v podobě posilování vlastnické subjektivity dělnické třídy formou rozvíjení účasti dělníků na vlastnickém řízení a rozhodování, jež by se počínalo v pracovních kolektivech a vrcholilo formováním samosprávných vlastnických a podnikatelských komplexů na nadnárodní a nadstátní úrovni, nýbrž naopak v oslabování a rozkladu společenského vlastnictví a dobudovávání oné celospolečensky dominující, určující a integrující vlastnické subjektivity v podobě vlastnických forem a struktur fungujících podle logiky soukromokapitalistického vlastnictví. Není vůbec náhodou, že ve všech zemích, ve kterých jsme v minulosti měli možnost sledovat proces rozpadu první historické formy socialismu a následné rekapitalizace, stály v jeho první fázi v čele komunistické strany, strany ovládané v průběhu první formy socialismu řídicím aparátem, jež musely v určité zlomové fázi rekapitalizačního procesu ztratit politickou moc, což se promítlo i do národnostních konfliktů a následného rozpadu řady bývalých socialistických států – viz Sovětský svaz, Jugoslávie, Československo; tím se opět projevila dialektika vzájemného zpětnovazebného působení vlastnické (potažmo mocenské, politické) – a organizačně technické (potažmo administrativně správní) – stránky a funkce společenského řízení. Není divu, že proces rekapitalizace pod vedením komunistické strany probíhá již řadu let i v Číně. Rozvíjející se třída čínských velkopřemyslníků a finančních magnátů zatím potřebuje organizačně technickou roli komunistické strany pro uchování územní celistvosti čínského státu, aby měla šanci hrát v epoše globalizovaného kapitalismu úlohu globálního hráče, a proto si komunistická strana dosud v Číně uchovala politickou státní moc: zůstává ovšem otázka, co bude dál, jaká bude další vývojová fáze čínského rekapitalizačního procesu?

Již ve čtvrtém odstavci našich úvah jsme naznačili, že pád reálného socialismu byl velkou sociálně historickou tragédií – ačkoliv měl tento systém zásadní, objektivní vnitřní, systémové slabiny a nedostatky a jeho pád byl logicky i historicky nevyhnutelný – neboť, jak jsme se pokusili ukázat, otevřel cestu pro v podstatě zpětný sociálně ekonomický a sociálně politický vývoj směřující do období před velkou francouzskou buržoazně demokratickou revolucí, jenž může vyústit ve zformování celosvětového systému otevřeně fašistických či polofašistických

diktatur, které se mohou skrývat za ideologicko-propagandistickou fasádou šovinizujícího nacionalismu nebo nábožensko-politického fundamentalismu. Platón a Aristotelés by nám ovšem možná pověděli, že součástí tragického dramatu by měla být „katarze“ – očistění žádostivé složky duše, zmožnění její volní složky a následné poučení složky rozumové. Ruští bolševici zvítězili ve své době proto, že vyjadřovali objektivní celotřídní zájem nejkvalifikovanějších a nejvzdělanějších profesně zaměstnaneckých skupin a vrstev klasického industriálního proletariátu jakožto základní a rozhodující společenské výrobní síly, ideologicky se ve své politické aktivitě opírajíce o marxistickou teorii o jeho revoluční sociálně historické úloze. Revolučně demokratický dějnotvorný potenciál říjnové revoluce se ale začal po několika desetiletích vytrácet souběžně s tím, jak tradiční průmyslová dělnická třída, zosobňující a ztělesňující společensky průměrnou a jednoduchou práci, počala zanikat jakožto základní a hlavní společenská výrobní síla a v historickém vývoji reálně existujícího socialismu se v jejím aktivním a činném třídně sociálním bytí stále výrazněji projevovaly sociálně ekonomické důsledky a dopady staré výrobně silové čili technicko-ekonomické dělby práce. Levici může získat zpět revolučně demokratickou dějnotvornou politickou iniciativu, pokud její strany a hnutí dokáží třídně sociálně zakořenit a zakotvit v nové základní společenské výrobní síle, jíž je kognitariární neboli vědecko-umělecký, inženýrsko-technický či počítačově informační proletariát, zosobňující a ztělesňující všeobecnou práci, která se zároveň klade coby práce společná a pospolitá, realizující Marxovu vizi o „produkci fixního kapitálu, přičemž tento fixní kapitál je sám člověk“.²⁴ Revoluční společenská úloha kognitariárního proletariátu spočívá v tom, že produkuje nový druh společenského bohatství, jímž je volný čas pro rozvíjení lidské individuality každého člena společnosti²⁵, díky čemuž bude nový pokus o socialismus moci prakticky reálně uskutečnit požadavky na „proletářské přivlastňování“, které svého času formulovali Marx a Engels: „Při všech dosavadních přivlastněních zůstávala masa individuí podřízena jedinému výrobnímu nástroji, až si budou přivlastňovat proletáři, musí být masa výrobních nástrojů podřízena každému individu a vlastnictví všem individuím.“²⁶ Z čehož plyne, že pokud ze „stromu dějin“ vyraší nová, silná a životaschopná větev pokusu o socialismus, měl by mít každý člen společnosti v sociálně ekonomickém rámci společenského vlastnictví reálnou možnost podílet se na vlastnickém řízení a spolurozhodování, počínaje lokální místní úrovní a úrovní podnikového pracovního kolektivu, a konče úrovní celonárodních a celostátních či nadnárodních a nadstátních samosprávných vlastnických a podnikatelských komplexů. V lůně třídně sociální struktury kapitalistické občanské společnosti pak bude revolučně demokratický sociální stát vytvářet politické a právní předpoklady k tomu, aby se kognitariární a klasický proletariát spolu se skupinami a vrstvami dalších pracujících sociálně ekonomicky a třídně sociálně „přepodstatňoval“ v zárodečné buňky třídy samosprávných vlastníků. K základním a určujícím rysům levicové politické strategie a taktiky, jež by dle našeho mínění měla odpovídat požadavkům pro jedenadvacáté století, pak náleží: a) antikapitalismus coby charakteristika výchozí, základní a určující; b) antistalinismus – pro radikální, antisystémové čili komunistické strany a hnutí; c) antiantikomunismus a antineomarxismus – pro strany a hnutí, které představují levici tak zvaně „umírněnou“, „demokratickou“ a „salónně přijatelnou“; d) antikatastrofismus – neboli spojení revolučně demokratické politické racionality s humanismem.

Odkazy na citovanou literaturu, poznámky

1) Srovnej Marx, K. – Engels, F.: Manifest Komunistické strany, Sebrané spisy sv. 4; SNPL, Praha 1958, str. 451-460.

2) Srovnej tamtéž, str. 434-450. Viz též Marx, K. – Engels, F.: Svatá rodina, Sebrané spisy sv. 2; SNPL, Praha 1957, str. 50-51 + Marx, K. – Engels, F.: Německá ideologie, Sebrané spisy sv. 3; SNPL, Praha 1958, například str. 44-90.

3) Viz Neužil, F.: Několik poznámek k vymezení podstaty stalinismu. Šestistránkovou studii s tímto názvem mi v roce 1999 uveřejnil doktor Jan Tesař – jeden z mála emigrantů a disidentských historiků, jenž si uchoval levicové ideově politické přesvědčení (v rámci levicových politických hnutí se hlásil k trockistickým názorovým proudům) – v Bulletinu Mezinárodní dohody pracujících v Paříži. Chtěl jsem článek opublikovat i v Haló novinách, ty jej však nikdy neuveřejnily, neboť by prý jeho obsah „rozkládal komunistickou stranu“, což je velice příznačné.

4) Uvádíme podle Sokolov, V. V.: Středověká filozofie; Svoboda, Praha 1988, str. 60-93, zvláště pak například str. 70-71 a str. 83. Viz též například Störig, H. J.: Malé dějiny filozofie; České katolické nakladatelství ZVON, Praha 1966, str. 165-170.

5) Viz Marx, K.: Komunismus listu „Rheinischer Beobachter“, v citovaném vydání čtvrtého dílu sebraných spisů str. 216.

6) Uvádím podle Mečkovský, R.: Katolická církev a moderní bádání o Janu Husovi, str. 17, což je stať, kterou lze ve formátu PDF nalézt na internetové adrese www.sacrum.cz – webovém serveru Ústavu religionistiky při Filosofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně.

7) Viz tamtéž.

8) Viz Kantůrková, E.: Jan Hus (Příspěvek k národní identitě); Nakladatelství Ideál, Praha 2008, str. 53-68 a str. 410-411. Okrajová poznámka: myšlenka o druhém příchodu Kristově, tělesném zmrtvýchvstání a posledním božím soudu náleží ke světonázorovému jádru křesťanského „projektu spásy“. V Husově době i po několik dalších století existovaly a byly myslitelné pouze církevní pohřby do země. Ve dvacátém století se však začalo rozvíjet pohřbívání žehem, jež biblickou nauku o „vzkříšení těl“ poněkud problematizuje, a tak se nelze divit, že v jedné humoresce Jaroslava Haška praví jedna z postav, že až dle Písma svatého nastane zmrtvýchvstání, až dá anděl troubou znamení, mají mrtví vstávat z hrobů, nikoliv z krematorií a z uren s popelem nebožtíků – viz Hašek, J.: Politické a sociální dějiny strany mírného pokroku v mezích zákona; Československý spisovatel, Praha 1982, str. 298. Jedná se o humoresku pod názvem „Přednáška o dr. Záhořovi“ – viz tamtéž, str. 295-299. A já si nemohu odpustit, abych z této humoristické a satirické črty neocitoval alespoň jednu krátkou textovou pasáž, v níž se píše, že celá oficiální církev katolická stojí v jednom šiku proti pohřbívání žehem, „poněvadž nemůže se dosud zhostiti starého zvyku upalovat lid zaživa, proti čemuž v Písmě svatém nelze najít ani jedné věty zakazovací, kdežto spalovat lidi již mrtvé přiči se dle jejího názoru duchu náboženství katolického, kteréž vyjadřuje se slovy Písma „prach jsi a v prach se obrátíš“, a nikoliv „popel jsi a v popel se obrátíš“ nebo „dáš se obrátit“, takže církvi katolické jde v první řadě jen o prach, nebo lépe řečeno jen o prachy“ – tamtéž, str. 296-297.

9) Uvádíme podle Macek, J: Tábor v husitském revolučním hnutí I. díl; Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1956, str. 34-35.

10) Viz Masaryk, T. G.: Otázka sociální + Ideály humanitní, což jsou Masarykova díla, jež lze bez potíží stáhnout z internetu.

11) Marx, K.: Kapitál I; Svoboda, Praha 1978, str. 29-30.

12) Srovnej Lenin, V. I.: Filozofické sešity, Sebrané spisy sv. 29; Svoboda, Praha 1988, str. 117.

13) Srovnej Marx, K.: Ke kritice politické ekonomie (předmluva), což je Marxova práce z roku 1859, kterou si lze stáhnout z marxistického internetového archivu.

14) Viz Richta, R. a kolektiv: Civilizace na rozcestí; Academia, Praha 1967.

15) Srovnej Marx, K.: Občanská válka ve Francii, což je další Marxovo dílo, které si je též možné stáhnout z marxistického internetového archivu.

16) Na tomto místě mne opět posedá démon hříšné nekřesťanské pýchy, jenž mi přikazuje odkázat na jeden ze svých článků – viz Neužil, F.: Několik poznámek k otázce ideově teoretických zdrojů husitství a vzájemného vztahu mezi myšlenkovým obsahem Husova díla a husitským revolučně demokratickým hnutím, což je kratičká pojmově teoretická studie zvíci pouhých sto padesát počítačových stránek, kterou může laskavý i nelaskavý čtenář nalézt na publikačním fóru Klubu společenských věd.

17) Viz Heller, J. – Neužil, F.: Kdopak by se Marxe bál?; FUTURA, Praha 2011, například str. 17-18 a str. 202.

18) Viz Kušakov, Ju. V.: Pro spivvidnošennja kategorij „buttja“, „isnuvannja“, „dijnsnist“ In: Visnik kiivskogo universitetu No. 8, Serija filosofii; Vidavniče objednannja „Viša škola“ Vidavnictvo při kiivskomu deržavnomu universiteti, Kiiv 1976, str. 35-37. Srovnej Lenin, V. I.: Filozofické sešity, v citovaném vydání například str. 142-172.

19) Stalin, J. V.: Ekonomické problémy socialismu v SSSR; Bratislava 1953, str. 56-57. Měl jsem k dispozici tento slovenský překlad Stalinovy práce Ekonomičeskije problemy socializma v SSSR, kterou publikovalo 18. číslo časopisu Bolševik za rok 1952.

20) Viz tamtéž, např. str. 13-28.

21) Viz Šik, O.: K problematice socialistických zbožních vztahů; NČSAV; Praha 1965, například str. 269-305, zvláště pak str. 276-295. Jedná se o Šikův článek „O plánovitosti a zbožní výrobě za socialismu“, jež autor napsal v květnu 1958 (!) a objevil se až v monografii z roku 1965. Bližší stránkové určení se pak vztahuje k textové pasáži stati, kterou se Ota Šik ještě v roce 1958 neodvážil opublikovat, pod názvem „Vnitřní rozpory socialistické dělby práce a podstata vztahů mezi socialistickými podniky“.

22) Viz Heller, J. – Neužil, F.: Kdopak by se Marxe bál?, v citovaném vydání například str. 199-226 a str. 247-276. Srovnej Heller, J.: Socialistická dělnická třída jako subjekt společenského vlastnictví v podmínkách staré společenské dělby práce; Filozofický časopis 5/1983, str. 657-679 + Aktuálnost Marxova a Engelsova pojetí vztahu vlastnictví a dělby práce; Filozofický časopis 3/1985, str. 313-336.

23) Žižek, S.: Nepolapitelný subjekt – chybějící střed politické ontologie; Nakladatelství L. Marek, Chomutov 2007, str. 207-208.

24) Marx, K.: Rukopisy „Grundrisse“ II; Svoboda, Praha 1974, str. 343.

25) Viz tamtéž, str. 343-344.

26) Marx, K. – Engels, F.: Německá ideologie, v citovaném vydání třetího dílu sebraných spisů str. 81.

(Text studie zahrnuje přednášku, kterou autor přednesl 10. září 2019 na konferenci „Otevřená budoucnost“, již pořádala Nadace Rosy Luxemburgové ve spolupráci s Ekumenickou akademií.)